

6. Hafta: Farklı Devlet Oluşumu Yaklaşımları-2

İktidar Yoğunlaşması Merkezli Yaklaşımlar

Tarihsel olarak Avrupa'da Orta Çağ sona ererken oluşmaya başlayan ilk merkezi otoritelerin ortaya çıkışı ile ilgili kuramların kuşkusuz en ilgi çeken ve etkili olanı, siyasal gücün nasıl bir merkezde, tek bir elde toplanmaya başladığı sorusu üzerine odaklanan iktidar (power) yoğunlaşması temelli, tarihsel sosyoloji kuramlarıdır. Bu kuramlar egemen devletlerin gelişiminde şiddetin (violence) oynadığı role dikkat çekerler. Elias, erken modern Avrupa'daki ilk kralların, şiddet araçları ve vergi toplama araçları üzerindeki denetimlerini, daha çok savaşabilmek için sürekli arttırmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Merkezi iktidarların bu güçlenme süreçlerinin en önemli boyutu, içerdeki soyluların kontrol altına alınması, adeta ehlileştirilmesidir. İçerdeki bu alternatif iktidar odaklarının tasfiye edilmesi, devlete bağlı hale getirilmesi oldukça uzun zaman almıştır. Mutlakiyetçi yöneticiler, soylular ve burjuvazi arasında bir denge kurmaya çalışırken, aynı zamanda onları kontrol altına almışlar ve kendi üstünlüklerini garantilemişlerdir. Bu sürecin en tipik örneği, 14. Louis Fransa'sıdır. Bu krallık mekanizması sayesinde, kral, rekabet halindeki gruplar arasındaki gerilimi yönetirken kendi konumunu da sağlamlaştırmıştır.

Anthony Giddens'a göre ise, erken modern Avrupa'da iki temel faktör devletin gelişiminde temel rol oynamıştır:

- Askeri teknolojideki dönüşüm
- Devletler sisteminden gelen ve devlet oluşumunu tetikleyen ana neden, savaş baskısı

Giddens'a göre bu dönemdeki uluslararası sistem, yani oluşmakta olan merkezi devletler arasındaki jeopolitik ve askeri rekabet, bu devletlerin oluşumuna etki eden en önemli faktördür. Diğer bir deyişle Avrupa'da siyasal özne olarak merkezi devletin ortaya çıkışının temel nedeni, kendisi de oluşmakta olan devletler sistemidir. Ancak, Giddens aslında yapılandırmacıdır (structurationist); yani yapı (uluslararası sistem) ve özne (devlet) arasında karşılıklı, birbirlerini kuran ve yapılandıran bir ilişki olduğunu iddia eder. Toplumsal yapıların ikili doğası olarak tanımladığı bu durumda, bu iki unsurdan birinin tek taraflı olarak diğerini belirlemesi değil, karşılıklı olarak kurması söz konusudur. Bu ilk merkezi otoritelerin, askeri teknolojiler alanındaki dönüşümlerle (barut, ateşli silahlar ve top) daha da güçlendiğini, içerde egemenliklerini pekiştirme, dışarıya karşı da sınırları en etkili şekilde koruma işlevini yerine getirdiklerini vurgular. Bu çerçevede döneme damgasını vuran askeri etkileşimler (savaşlar),

oluşmakta olan uluslararası sistemi devletleri yaratan bir yapıya dönüştürür. Bu düzende her türlü siyasal otorite için devlet olmak, hayatta kalmanın tek koşulu haline gelmiştir.

Giddens gibi Michael Mann de, modern devletin askeri kapasitesine vurgu yapar. İlk modern devletler aslında birer savaş makinasıdır. Ancak toplumsal iktidar, sadece askeri güçten kaynaklanmaz. İktidarın diğer üç kaynağını ekonomik, ideolojik ve politik kaynaklardır. Mann, dinin de erken modern dönem proto-ulusal devletlerde oynadığı rolü teslim eder. Ancak ona göre, siyasal güçle ittifak kurmuş askeri kapasite, modern devletin oluşumunda anahtardır.

Charles Tilly ise, biraz daha nüanslı bir devlet oluşumu analizi sunar. Diğer yazarlar gibi, Tilly'nin analizi de, savaş ve zor kullanımını (coercion) erken modern devletlerin oluşum ve gelişmelerinin temel dinamiği olarak görür. Ancak kurumsal gelişmelerle, ekonomik faktörleri de aynı anda dikkate alır. Çünkü Tilly'e göre, devletler güçlendikçe şiddet kullanımı, zor ve baskının yerini yöneticiler (krallar) ve sermaye sahipleri (tüccarlar) arasındaki pazarlık ve uzlaşmalar alır.

Ancak yukarıda irdelenen kurumsalcıların aksine Tilly, devlet oluşumunun, yönetici seçkinlerin akılcı seçimlerinin bir sonucu olduğunu kabul etmez. Yine benzer bir biçimde, yukarıda irdelenen tarihsel materyalistlerden farklı olarak, modern devleti ortaya çıkaran siyasal değişimleri dünya ekonomisinin bir sonucu olarak görmez. Ona göre, modern devlet, yönetici seçkinlerin iktidar arayışının olumsal (contingent) bir sonucudur. Bu arayış, yöneticileri kendi topraklarında daha güçlü olmak için dışarda sürekli savaşmak zorunda bırakmıştır. Diğer bir deyişle, içerde güçlenmeye çalışan egemenler, bunu esas olarak dışarda zaferler kazanarak yapabilmişlerdir. Monarşiler dış tehditlere karşı silahlandıkça, içerde şiddet araçları üzerinde bir tekel oluşturmayı da başarmışlardır. Bu nedenle, Tilly'e göre, erken modern Avrupa'da devletler, diğer devletlerden gelen etkiler ve devletler sisteminden gelen baskılar çerçevesinde biçimlenmeye başlamıştır. Dışarda savaşlar, içerde merkezileşme, diğer aktörlerin pasifleştirilmesi, tekil bir egemen bir kimlik oluşturma, tüm bu süreçler birbirine bağlı ve birbirlerini pekiştiren bir şekilde ilerlemiştir. İşte bu anlamda, Tilly'e göre devletler savaşı, savaş da devletleri yaratmıştır. Ancak Batı Avrupa örneğinde devletler, kurumsalcıların iddia ettiği gibi zaman içinde istikrarlılaşmışlar ve daha az baskıcı olmuşlardır. Özellikle yönetenler ile yönetilenler arasındaki anlaşma ve uzlaşmalar, aralarındaki ilişkileri düzenleyen kurumlara dönüştükçe, devletin içerde baskı ve zor kullanma ihtiyacı azalmıştır.

İnşacı yaklaşımlar

Modern devletin oluşumunu başlatan ve ilerleten en etkili faktörün ne olduğuna dair yukarıda kısaca anlatılan yaklaşımlardan farklı olarak inşacılar, devlet oluşumuna katkıda bulunan ancak maddi olmayan unsurlara odaklandılar. Devletin ve devletler sisteminin paralel oluşumuna yol açan maddi unsurlar kadar, soyut, düşünsel ve normatif yapıların da irdelenmesi gerektiğini vurguladılar. Devletin sadece kapitalist dünya ekonomisinin yayılmasının tetiklediği ya da yönetici seçkinlerin akılcı tercih ve kararların sonucunda ortaya çıkan bir maddi bir varlık olarak görülmesinden, kimliğinin ve çıkarlarının, diğer bir deyişle maddi olmayan özelliklerinin nasıl oluştuğunun incelenmesi gerektiğinin altını çizdiler. Bu açıdan da devlet oluşumunun bir yapı-özne ilişkisi içinde ele alınması gerektiğini savundular. Yani uluslararası sistemin (yapı) maddi olmayan unsurlarının, uluslararası sistemde geçerli fikir, yargı ve normların, devletlerin (özne) karar ve eylemlerini nasıl belirlediğini incelediler. Yapı ve özne (uluslararası sistem ve devlet) arasında karşılıklı bir inşa süreci olduğunu vurguladılar. Burada bu karşılıklı inşa sürecinin işlemlerini maddi unsurlarla da ilişkilendirmeye çalıştılar. Bu amaçla şu sorulara odaklandılar: Kapitalist mantık, devletleri kuran ya da yöneten seçkinler arasında nasıl bu kadar egemen olabilmıştır? Hangi koşullar akılcı kararları doğurmuştur? İktidar farklı bağlamlarda nasıl tanımlanmıştır?

İnşacı yazarlara göre, gerek toplumsal gerçekliğin oluşumunda gerekse dönüşümünde maddi faktörler kadar soyut ve bilişsel faktörler de rol oynar. Uluslararası düzeyde toplumsal gerçekliği ya da eylemleri anlayabilmek için kimliklerin ve çıkarların nasıl inşa edildiğine bakmak gerekir. Kimlik verili, sabit bir özellik değildir. Özneler-arası etkileşimle oluşur, inşa edilir; dolayısıyla değişkendir. Ancak devletin kimliği, onu diğer devletlerden ayıran bir varlık olarak kuran temel bir unsurdur ve çıkarlarını belirler. Realist anlatının analizlerinde hiç hesaba katmadığı bu özellikleri nedeniyle, devletler aynı anarşi koşullarına güçleri oranında tepki veren, soyut yapılar olarak görülemezler. Kimlikleri ve kültürel özellikleri farklı hareket tarzlarına neden olabilir.

Devletler gerek kendi kimliklerinin, gerekse belirli bir dönemde uluslararası sistemde geçerli kurallar, normlar, fikirler ve yargılara bağlı olarak karar ve eylemlerde bulunurlar. İnşacılar da devlet oluşumunun, sadece maddi dinamiklerinin değil; aynı zamanda bu soyut dinamiklerinin karşılıklı yapılanmasıyla ilerlediğini vurgularlar. İnşacılar göre, modern devletin zaman içinde ulusal bir kimlik kazanması, uluslararası alanda ulusal kimliğin bir norm olarak yerleşmesiyle paralel olarak ilerlemiştir. Aynı zamanda devletin içinde de devletin

kimliği ve değerleri ile ilgili yeni kurumlar, dñzenlemeler ve ilkeler benimsenmiştir. Bu açıdan da modern devletin oluşumu, siyasetin ve siyasal alanın dñzenleniři bakımından tarihte bir kırılma noktasıdır. Ùlkesel sınırlara sahip ulusal devlet, insanlık tarihinde oldukça yeni bir olgudur ve yeni bir dñnya siyaseti algısı da oluşturmuştur.

İnşacılara gñre, evrensel Kilise ve imparatorluktan keskin sınırlarla tanımlanmış ùlkesel devlete geçiş, sadece maddi bir olgu olarak ele alınamaz. Ortaçađ dñzeni içinde, siyasal toplumun ne olduğu ile ilgili fikirlerin değişmesi, aynı zamanda dñřünsel ve algısal bir meseledir. Mutlakiyetilik (absolutism), hiyerarşik ve hanedana dayalı merkezi siyasal otorite, Avrupa tarihinde epey uzun bir sñre hakim form olarak kalır. Bu sñre boyunca devlet fikri de, devlet kurucu bir faktñr haline gelmiştir. Siyasal gñ/ iktidar, bu fikrin farklı toplumsal kesimlerde giderek benimsenmesiyle, toplumsal olarak inşa edilmiştir (socially constructed). Birçok òrnekte, iktidarın nasıl olması gerektiği ile ilgili fikir ve anlayışlar, devleti oluşturan maddi dinamik ve sñrelerden daha ònce, henñz tam anlamıyla oluşmamış bir devletin kuruluşuna katılmıştır. Devlet fikrinin olgunlaşması ve devletin içindeki farklı toplumsal gñler tarafından benimsenmesi, devletin meşruiyetini kuran en ònemli faktñrlerden biri olmuştur. Gñnñmñzñn modern devletleri ise, çok uzun zamandır salt birer şiddet tekeli değildirler. Kimlik inşa eden, değişen kriterler ùzerinden de olsa hala meşruiyet iddialarını sñrekli yeniden inşa etmek zorunda oldukları bu kimliğe yaslayan varlıklardır.

Modern devletin ortaya çıkışı ùzerine geliştirilen ve farklı Uİ kuramlarını derinden etkileyen bu alternatif perspektifler, bize devletin uluslararası dñzen içindeki dñnñřñmñnñ anlamak için yeni bir bakış açısı sunarlar. Gerçekten de, bu dersin kapsamı içinde siyaseti bir bñtñn olarak kavramanın yolu, modern devletlerin nasıl sınırları dışındaki uluslararası sistemden kaynaklanan etkiler altında doğup geliştiğini anlamak kadar; bugñnñn dñnyasında da yine sınırlarının dışından kaynaklanan etkenler altında nasıl dñnñřtñklerini anlamaktır. Yaklaşık beř yñzyıl ònce işlemeye başlayan ve devleti ortaya çıkaran sistemsel dinamiklerin gñnñmñz dñnyasındaki karşılığı nedir? Diğer bir deyişle, bugñnñn sistemsel dinamikleri nelerdir ve devlete ne yapmaktadırlar? Gñnñmñz dñnyasında jeopolitik ve kapitalist rekabet, devlet dediğimiz siyasal formu nasıl etkilemektedir? Soruyu biraz çevirelim: Gñnñmñz dñnyasının dış sistemik dinamiği kñreselleřme ise, devlet ve kñresel dñzen arasındaki etkileşimin sonuçları nasıl bir dñnya dñzeni yaratmaktadır? Bundan beř yñzyıl sonrasının tarihsel sosyologları, bugñnñ nasıl değerlendireceklerdir? Devletler hayatta kalmaya devam edebilecekler midir? Bu sorular bir sonraki haftanın tartışma konularıdır.

